

POGOVOR / DR. BORIS MLAKAR

IZDAJSTVA V CERKNEM NI BILO!

DRAGO LEGIŠA

S tem delom ste dokazali, da na smrt obsojena petnajsterica ni izdala partijske šole Nemcem in torej ni odgovorna za poboj 47 tečajnikov. Še kdo vztraja pri stari in do zdaj žal še nepreklicani verziji?

Glede na svoje izkušnje pri izbira- nju gradiva za knjigo – to sem sicer različno intenzivnostjo delal predvsem v zadnjih desetih letih – bi dejal, da je takih že zelo malo. T.i. uradna verzija dogodkov iz januarja 1944 se je pač v skladu s partizansko oblastjo utrdila že med vojno in po letu 1945 je šlo samo še za vztrajanje na teh brezprizivnih stališčih. Zanimivo je, da niti ni šlo za kakšno posebno poudarjanje krivde t.i. bele garde v Cerknem, temveč je šlo za nekakšno samoumevno dejstvo, ki se je npr. ob proslavah mehanično obnavljalo, ni se pa ob tem zahajalo v podrobnosti ali ponovna utemeljevanja te trditve. Nekaj bolj so se o beli gardi in še posebej kaplanu Ladu Piščancu razpisali razni avtorji v svojih spominih na tiste dogodke, med katerimi je izstopal prav nekdanji vodja partijske šole Ivan Bratko.

Z leti je poudarjanje krivde domačinov za strahoviti pokol stopilo v ozadje, predvsem po zaslugi dejstva, da se je konec 50. let pojavila teorija o izdajstvu šole s strani Milka Hojana, častnika v štabu 31. partijske divizije. To so upoštevali nekateri partizanski pisci in zgodovinarji, vendar pa je npr. pisatelj Tone Svetina obe teoriji nekako združil, ob tem pa v svoji znani *Ukani* kaplana Piščanca še dodatno umazal. Kakorkoli že, mislim, da danes stoji na starih stališčih še nekaj nekdanjih vosovcev in domačih aktivistov, pri čemer pa seveda ni jasno, ali je to tudi izraz njihovega trdnega notranjega prepričanja ali pa gre le še za neko zunanje vztrajanje v vlogi "obrambe pridobitev NOB in revolucije", pač iz bojzani, da bi priznanje zadevne zmotne okrnilo ugled in zmanjšalo pomen vojnim prizadevanjem, pri katerih so sami sodelovali. Vsekakor pa je dejstvo, da v preteklosti ni bilo nobenega izrecnega in jasno izražene izziva, ki bi jih sploh prisilil k jasni besedi in odločitvi. S častnimi izjemami pač vsi molčijo. Ali bo ta izziv sedaj prav moja knjiga, sam težko sodim. Je pa ob njeni predstavitvi v Cerknem eden izmed domačinov ponovil, da je zanj kaplan Piščanc kriv, ostali Cerkljani pa zavedeni. Ni pa razložil, česa je bil po njegovem kaplan kriv pozimi 1944 in k čemu so bili obsojeni domačini zavedeni.

Tragedija v Cerknem se je začela, kot se sicer čudno sliši, s prihodom britanske vojaške misije sredi avgusta leta 1943, ki jo je vodil britanski major Neville Dareuski. Nekaj časa je slednji bival v samem Cerknem in očitno imel stike tudi z domačini. Kot sami ugotavljate, je britanski major odkrito odklanjal komunizem in dejansko bil na strani četniškega osvobodilnega gibanja generala Draže Mihajloviča (tedaj še vojnega ministra jugoslovanske begunske vlade v Londonu). Ali se vam ne zdi, da je izredno vojaško sodišče 4. novembra 1943 s svojo razsodbo (dve smrtni kazni, kaplan Piščanc obsojen na internacijo v Cerknem) dejansko prvič na Primorskem uveljavilo načelo, da ima le komunistična partija pravico, da organizira in vodi boj proti okupatorju?

V zbirki Naše korenine, ki jo skupno s koledarjem in z vsakoletno knjižno bero izdaja Goriška Mohorjeva družba, je zadnja, in sicer 11. zapovrstjo, knjiga zgodovinarja dr. Borisa Mlakarja z naslovom *Tragedija v Cerknem pozimi 1944. leta*. Knjiga je vzbudila izredno pozornost po vsej Primorski na obeh straneh meje. Že ob površnem pregledu te knjige imaš jasen občutek, da se je avtor tega dela lotil s posebno pozornostjo in za vsa svoja izvajanja ter trditve navedel natančne in neovržne dokaze. Obravnava snov mu je očitno zelo pri srcu, ker je sam cerkljanski domačin in mu gotovo ni vseeno, če v široki slovenski javnosti 15 njegovih ožjih rojakov žal še vedno velja za izdajalce lastnega naroda. Še namreč stoji v Cerknem spomenik s takšnim napisom! Avtorja knjige dr. Borisa Mlakarja smo naprosili za pogovor, na katerega je rad pristal.

Omenjeni major Dareuski je na svojevrsten način v lokalne cerkljanske razmere vnesel tudi mednarodne in vsejugoslovanske razsežnosti tedanjih vojnih napetosti. V glavnem velja, da je nekatere domačine vzpodbujal k bolj "optimističnemu" nasprotovanju nakazujoči se komunistični oblasti, pač ob prepostavki, da bodo v Slovenijo prišli zahodni zavezniki, ki ne bodo dopustili komunističnega prevzema oblasti. Tako mnenje, ali bolje rečeno, upanje, je bilo na Slovenskem zelo razširjeno med vsemi tistimi, ki si niso želeli komunizma. Toda takrat še nihče ni vedel, kako se bodo stvari razvijale, tako da je upanje ostajalo in v neki meri je prihajalo tudi do določenih aktivnosti. Na Cerkljanskem pa je bilo teh aktivnosti dejansko izredno malo. Vse, kar velja omeniti, je pravzaprav dejstvo, da je rudniški inženir Hugo Ranzinger iz Ljubljane prinesel nekaj izvodov četniškega časopisa ter jih raztresel po cesti nad vasjo, poleg tega pa je nekaj kritičnih zadevnih besed spregovoril tudi z domačini. Za to je plačal z življenjem, kajti partizanski in partijski organi so bili obsedeni z vsem, kar je dišalo po Draži Mihajloviču in stikih z zavezniki, kajti zavedali so se, da, če sploh od kod prihaja še kakšna nevarnost za njihov popolni prevzem oblasti, je bilo to samo še v tej povezavi. Ko so k omenjenemu procesu dodali še obravnavo t.i. gestapovske zarote, je bila njegova usoda zapečatenjena. Njegova odstranitev pa je bila le še daljni odmev odločitve za monopol nad protiokupatorskim bojevanjem, ki pa je bila praktično sprejeta že jeseni 1941.

Ali ni že samo dejstvo, da se je v že tako silno težavnih razmerah čutila potreba po "partijskih" šolah zgovoren dokaz, da je KP hotela imeti za vsako ceno monopol nad osvobodilnim gibanjem?

Partija je hotela imeti monopol na prav vseh področjih, po domače rečeno, vse je hotela imeti v svojih rokah. Da bi to lahko uspešno izvedla, pa je morala imeti v svojih vrstah čim več sposobnih in poučenih ljudi. Zato je že od vsega začetka dajala velik poudarek na t.i. vprašanje kadrov. Ko se je med vojno njeno članstvo v vabljenem sposobnih "zaveznikov" iz vrst krščanskih socialistov in sokolov ter z vključevanjem novih mladih ljudi, ki jim je bilo vstopanje v partijo predloženo kot napredovanje in priznanje za njihove napore, zelo povečalo, se je njeno vodstvo znašlo pred problemom, da je novo številno članstvo vse težje sledilo teoretičnim in ideološkim smotrom samega vodstva. Za odpravo te pomanjkljivosti je bil seveda potreben nov usposobljen kader, ki bi potem ideologijo prenašal navzdol in jo tako rekoč napravil za samoumevno. Tako so centralni komite KPS in kasneje tudi nekateri pokrajinski komiteji organizirali omenjene partijske šole, kamor so pošiljali mlade aktiviste ter nižje funkcionarje iz partizanskih vrst. Dejansko je šlo za poučevanje v marksistični doktrini v povezavi s konkretnim slovenskim po'ožajem in z nakazovanjem, kakšna je nadaljnja "pravilna" smer dogodkov. V bistvu je šlo za izobraževanje bodočih politikomisarjev v partizanski vojski

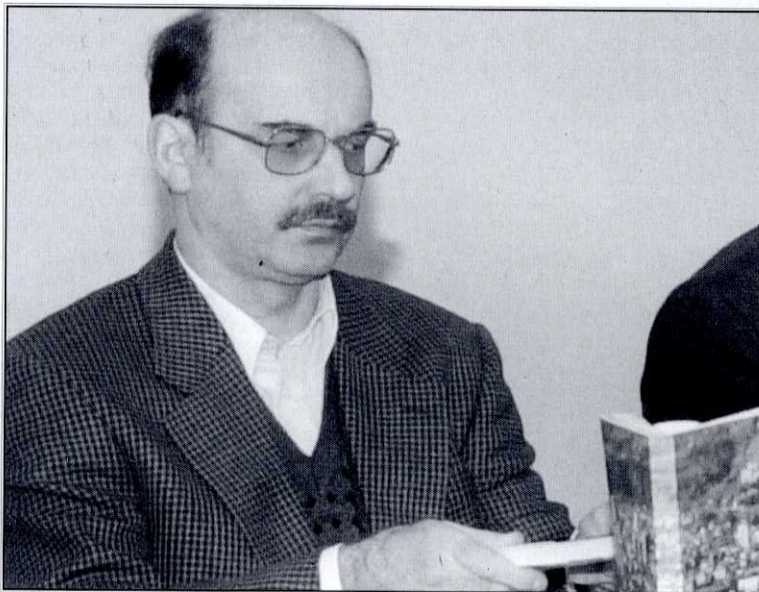

FOTO BUMBACA

oziroma nižjih partijskih sekretarjev v civilni sferi.

Na Primorskem je bilo takšno stališče silno težko zagovarjati že glede na dejstvo, da je slovenska primorska duhovščina tako rekoč edina ostala na okopih v boju proti fašizmu, ki je bil ostalo slovensko inteligenco dejansko razgnal na vse vetrove. Organizacija TIGR je bila, kot vemo, elitna in ni mogla biti v vsakodnevnom stiku z množicami, kot so bili duhovniki. Nekateri partijski veljaki so se primorske stvarnosti gotovo zavedali. Kako si razlagate, da so kljub temu na začetku leta 1944 tako kruto udarili po skupini vernih Slovencev, med njimi po dveh primorskih duhovnikih?

Na Primorskem je bil zaradi predhodne italijanske zasedbe dejansko precej drugačen položaj kot drugod po Sloveniji. Vendar pa je to dejstvo v določeni meri vplivalo samo na partijsko taktiko, strateški prijemi oziroma cilji so bili seveda tudi tu isti. Med taktiko je spadalo tudi sprejemanje vernih ljudi v partijske vrste, kar pa je bilo takoj po vojni "popravljenno". Vaša trditev glede slovenske primorske duhovščine je seveda točna, tudi do same partizanske prakse so bili primorski duhovniki na splošno bolj tolerantni in partija je morala velik ugled duhovščine in njeno aktualno ravnanje do neke mere upoštevati. Ob tem pa je bil seveda njen končni cilj omenjeni ugled zmanjšati na minimum, tako da bi duhovščina tudi v moralnem smislu ne mogla v ničemer ogroziti partijskega monopola. V skrajnem primeru je duhovnike zaradi njihove kritičnosti še vedno bilo možno "razkrinkati" kot belogardiste... Nekateri pa so seveda s svojim ravnanjem v tem pogledu partiji kar sami delali uslugo.

Nekatere odmevne likvidacije vernih ljudi so partizanski organi izvajali že pred kapitulacijo Italije, zelo so se pomnožili v mesecih po njej. Do likvidacije v Cerknem je prišlo predvsem zato, ker je bilo po vsej sili potrebno najti krivce za veliko tragedijo po nemškem napadu in že prej označena skupina Cerkljanov je prišla za to kot naročena. Partijska zagnanost, propaganda ter velik šok po o-

menjeni tragediji so teorijo o belogardistični izdaji napravili verjetno, čeprav so se že tedaj slišali tudi pomisleki, predvsem pa represivni organi po izvedenih likvidacijah nikakor niso mogli javnosti predstaviti pravih dokazov o njihovi krivdi. Tu se je šlo prek duhovnikov in prek priljubljenosti kaplana Piščanca in, kot je omenjeno v sami knjigi, je imel npr. Joža Vilfan, ki je skušal navezati stike s t.i. goriško sredino, prav zaradi Piščanca nove težave.

V knjigi na dveh mestih pišete, da politični voditelj "partijske šole" v Cerknem Ivan Bratko ni bil zadovoljen z njenim vojaškim poveljnikom Dušanom Furlanom. Ker sem sam Furlana zelo dobro poznal in z njim tudi zelo tesno sodeloval, ko je bil župan v občini Devin Nabrežina (1956-1962), me Bratkovo mnenje zelo preseneča, Furlan je bil med napadom hudo ranjen, tako da so mu takoj po vojni amputirali nogo in je bil torej težak vojni invalid. O napadu na partijsko šolo mi je večkrat zelo podrobno govoril, ponavljal sicer uradno verzijo o izdajstvu, a brez iht, tako da sklepam, da ni bil o tem trdno prepričan. Bil je in ostal komunist do smrti, a hkrati tudi idealist in velik poštenjak ter zaveden Slovenec. Zakaj Bratko takega človeka ni maral in celo zahteval njegovo odstranitev z odgovornega mesta, ki ga je zasedal?

Kar se tiče Dušana Furlana, moram reči, da je iz dokumentov in tudi iz raznih spominskih sestavkov razvidno, da je bil Ivan Bratko pravzaprav edini, ki se je pritoževal nad njim. Če ne bom po nepotrebnem škodoval njegovemu ugledu, naj preprosto citiram zadevni odlomek iz poročila, ki ga je 12.1.1944 Bratko poslal pokrajinskemu komiteju KPS: "V zvezi z vse bolj in bolj rastočimi potrebami šole moramo ugotoviti, da komandant Dušan vse manj odgovarja temu poslu. Prišli smo do prepričanja, da se kljub neprestanim celičnim sestankom in dnevnim raportom v bistvu ni popravil oziroma se noče popraviti ter s svojo malomarnostjo in neinicativnostjo vpliva škodljivo na vse moštvo. Predlagamo, da se PK pozanima, ali

ima korpus kakega rekonvalescenta, ki bi prišel v poštev za to mesto". Težko rečem, ali so bile omenjene Bratkove oznacbe upravičene, saj nimam nobenega drugega kontrolnega podatka o tem. Po napadu na Cerkno, ko je bil Furlan hudo ranjen, je isti Bratko poročal, da so v bolnico (Franjo!) odpeljali tudi Furlana, "ki so ga zadelo tri kroglice, dve v nogo in mu zlomile kost, ena je šla skozi desno stran pljuč". V zvezi z vašimi prijetnimi spomini na pokojnega Furlana naj dodam, da se ga, v kolikor se ne motim, podobno spominja tudi Alojz Rebula v svojih dnevnikih.

V Cerknem sem bil večkrat in vsakokrat zbrano postal pred spomenikom na hribčku Brdce, kjer je ugasnilo toliko mladih slovenskih življenj. Vsakokrat pa me je globoko v srce zbedel napis na visokem stebri... "bili so žrtve belogardističnega izdajstva". Kako je po vašem mogoče, da te lažnivih in žaljivih besed pristojna oblast še ni odstranila?

Prejšnja "pristojna" oblast seveda na to ni pomislila. V letih po osamosvojitvi Slovenije pa se za tovrstna vprašanja mora najti neka rešitev, ki pa seveda nikdar ne bo vsem po volji, vendar je nujno najprej spoštovati najosnovnejša civilizacijska merila. Postavlja se vprašanje, katera je pristojna oblast za problem napisa na omenjenem spomeniku. Zelo verjetno sta to občinska uprava in župan v Cerknem, posebej še, če pomislim na primer spominskega stebra pred nadškofijskim dvorcem v Ljubljani. Takrat pred leti je tedanja občina Ljubljana Center ustanovila strokovno komisijo iz zgodovinarjev in predstavnikov zainteresiranih ustanov, ki je po nekaj sejah ugotovila, da pač napis na stebri, ki je obtoževal škofa Rožmana, ne ustreza resnici... Ob tem naj dodam, da je po mojem vedenju lastnik in skrbnik spomenika v Cerknem lokalna zveza borcev. Torej bi se po logiki morali s tem ukvarjati bivši borci ter po nekih moralnih merilih tudi stranka, ki je naslednica nekdanje komunistične partije. Postavlja pa se seveda vprašanje, ali bo moja knjiga zanje dovolj prepričljiva, da bodo nekaj storili. Sicer pa velja še nekoliko počakati, sam imam informacije, da se nekaj dogaja na osrednjem odboru zveze borcev v Ljubljani; predvsem imajo nekateri pripombe k moji knjigi, po drugi strani pa so prišle nekatere pobude iz Nove Gorice prav v smislu vašega vprašanja. Naj se torej to na tak ali drugačen način razčisti.

O slovenski "beli gardi" ima lahko vsakdo svoje politično mnenje, a v cerkljanskem primeru gre za preverjeno in dokazano laž, ki dela sramoto vsemu našemu narodu.

Mislite, da bo po vaši temeljiti, dokumentirani študiji ta sramota končno odstranjena? Nekdo bi moral za to dati pobudo. Kaj mislite na primer cerkljanski župan in njegova občinska uprava?

To je povezano s predhodnim vprašanjem oziroma mojim odgovorom. Povem lahko samo to, da se je to vprašanje sprožilo tudi po predstavitvi knjige v Cerknem sredi decembra. Eden od zainteresiranih domačinov je namreč vprašal prisotnega župana, kaj bo v tem pogledu storila njegova uprava. Le-ta je odgovoril, da o tem niso dobili še nobene pobude. Ko jo bodo dobili, bodo o njej razpravljali in ukrepali. Člani zveze borcev, ki so bili prisotni na omenjeni predstavitvi, se o tem niso izjasnili.

3

ČETRTEK,
15. FEBRUAR
2001